

UNIDADE 4

A LITERATURA GALEGA EN AMÉRICA

Desde finais do XIX a emigración masiva a América organizarase, primeiro para dotar de axuda sanitaria e asistencial aos emigrados, e logo, a chegada de emigrantes que foxen de Galiza por motivos políticos, a causa da persecución dos caciques, ou porque non ven posibilidades de cambiar nada na terra, fará que se creen institucións, revistas, xornais e xurdan iniciativas de carácter cultural nos Centros Galegos.

Da emigración saíran iniciativas moi importantes desde a publicación de obras emblemáticas da nosa literatura (*Follas Novas* de Rosalía, a *Historia de Galiza* de Murguía) á colaboración económica (cando Rosalía enferma achéganlle unha pensión vitalicia). Da emigración xorde tamén a iniciativa e os cartos para a creación da Real Academia Galega, da man de Xosé Fontenla Leal e Curros Enríquez, será estreado o himno galego e izarase por primeira vez a bandeira galega. Cando Basilio Álvarez solicita axuda económica e social para o agrarismo nacente, a comunidade emigrante responderá positivamente.

En Arxentina, a Casa de Galicia editará a revista **Céltiga** e será moi importante para o traballo cultural e político galeguista a **Federación de Sociedades Galegas**. Desta Federación sairán no tempo da República dous deputados nacionalistas: Ramón Suárez Picallo e Antón Alonso Ríos, que terán que regresar despois da guerra como exiliados.

Coa chegada da ditadura, América vai ser o lugar escollido por moitos exiliados políticos que foxen da represión franquista e alí van reforzar o traballo das organizacións de emigrantes (Castelao, Luís Seoane, Suárez Picallo...).

En Galiza o galeguismo político e cultural forxado desde comezos de século e que acadara cotas de relevancia, é perseguido polo réxime ditatorial de Franco. O Seminario de Estudos Galegos é declarado ilegal, e saqueados parte dos seus fondos, as publicacións, revistas e xornais en galego son prohibidas, e anúlase toda esperanza de realizar investigación científica ou creación literaria na nosa lingua, sen contar coa traxedia humana que supuxo que personalidades destacadas do galeguismo político e cultural como Alexandre Bóveda, Ánxel Casal, Xaime Quintanilla e moitos outros defensores das liberdades foran fusilados.

A continuidade do traballo literario, cultural e do activismo político só será posíbel en América, onde terán lugar feitos tan relevantes como a estrea da obra *Os vellos non deben de namorarse, Sempre en Galiza* de Castelao, a publicación da *Esmorga* de Blanco Amor, edítanse xornais e revistas como **Galicia Emigrante**, programas de radio, exposicións...Os

lugares que van acoller o labor cultural, literario e político van ser Arxentina, Cuba, México e Estados Unidos principalmente.

LORENZO VARELA (1916- 1978)

A súa militancia política dentro do bando republicano obrígaos a fuxir a México nun barco de exiliados, logo marchará a Arxentina, alí funda e dirixe varias revistas literarias. É un poeta moi representativo do exilio americano, a súa obra en galego continúa as liñas temáticas trazadas na súa obra anterior escrita en español: a guerra civil, a represión, a repercusión nas persoas anónimas que teñen comportamentos heroicos e se converten en protagonistas dos poemas, a emigración e o exilio.

Hai unha compoñente histórica que está presente en *Catro poemas pra catro gravados* (1944), o primeiro poemario escrito polo autor en galego, e que se centra en catro personaxes da historia ilustrados nun álbum de Luís Seoane: María Pita, María Balteira, Roi Xordo, e o bispo Adaúlfo, que son mitificados. María Pita simboliza a loita pola liberdade, María Balteira, unha soldadeira medieval das cantigas de escarnio, representa a represión, Roi Xordo, o xefe irmandiño serve para destacar o heroísmo do pobo, o bispo Adaúlfo, a aceptación da homosexualidade. O seu libro máis destacado é *Lonxe* (1954), nel fai unha evocación da terra afastada, e aparecen poemas dedicados á guerrilla antifranquista, ao lado de poemas sobre a emigración e o exilio, onde os protagonistas son persoas comúns coas súas vivencias presentadas como heroicas. A guerra civil e as súas consecuencias está presente en toda a obra. O coidado formal non entra en contradición co compromiso social, utiliza ritmos populares como a muiñeira, o romance a carón de influencias das vangardas.

LUÍS SEOANE (1910-1979)

Este pintor e poeta galego é un referente da literatura da diáspora, polo que contribuíu artisticamente e polas iniciativas que promoveu para a divulgación da nosa cultura, a través da revista **Galicia emigrante** (1954-59), audicións radiofónicas, proxectos editoriais... Con Isaac Díaz Pardo fundou o Laboratorio de Formas de Galicia do que sairía a Fábrica de Cerámica de Sargadelos, o Museo Carlos Maside de pintura galega e Edicións do Castro.

poesía

Fardel de eisilado (1952) é o seu primeiro libro de versos. Escríbeos despois da súa participación no Congreso da Paz, celebrado en París en 1949, cando pasa pola costa galega - que non podía visitar - de volta cara Arxentina. A temática predominante en toda a súa obra artística é a emigración. Neste libro quere dignificar a emigración galega que se dirixira a América desde o século XVIII, personaxes traballadores anónimos e mesmo personaxes colectivos que se organizan nas sociedades de emigrantes para cubrir algunhas deficiencias do país. Moitas escolas, pontes, fontes e outros proxectos foron posíbeis grazas aos cartos que enviaron as sociedades de emigrantes.

O seguinte libro, *Na brétema, Sant-Iago* (1957) a partir das súas lembranzas de Santiago da época súa de estudante, recrease en personaxes da Idade Media: o Miniador, Bernardo o Físico, o cabaleiro Vagamundo... Identifica a Idade Media cos tempos modernos, aparecendo ás veces unha crítica á represión fascista do 36 que pon nun mesmo plano coas revoltas Irmandiñas. Na obra *As cicatrices* (1959) aparecen poemas sociais ao lado de poemas de recreación mítica do mundo céltico. O derradeiro libro *A maior abundamento* (1972) retoma a épica dos emigrantes galegos, agora xa en Europa

A poesía de Seoane foi criticada pola escaseza de recursos poéticos, por utilizar unha lingua chea de hipergaleguismos e medievalismos que dificultan a súa lectura, pero a autenticidade dos seus poemas danlle unha validez suficiente para ser tamén un poeta que se adianta á poesía social en Galiza.

teatro

A compañía de teatro Maruxa Villanueva, creada en 1938, nace por iniciativa de Varela Buxán para levar o teatro que se facía nos locais das asociacións ás salas regulares de representación. As pezas que se representaban, eran de contido costumista e tiñan como obxectivo reforzar o sentimento galeguista. O teatro moderno en galego aparece coa estrea de *Os vellos non deben de namorarse* de Castelao e este proxecto de incorporación de técnicas modernas e de creación dun teatro culto está presente nas tres obras escritas por Luís Seoane: *O irlandés astrólogo*, *Esquema de farsa* e *A soldadeira*.

A soldadeira é unha obra ambientada no século XV en Santiago, durante as revoltas irmandiñas. A protagonista feminina, Minia, é unha soldadeira que serve de enlace entre os labregos e os gremios artesanais da cidade. A historia é utilizada como exemplo a seguir, e a obra é presentada de tal modo que o público vai poder facer unha análise e comparar o momento presente co pasado histórico que é relatado, entendendo as claves e descifrando os símbolos que se dan na obra, onde os Falsos Cabaleiros

de Santiago, por exemplo, visten camisa azul e son a policía de todos os tempos con armas do século XX, e un grupo de campesiños actuais se acaban unindo ao grupo de campesiños da revolta.

ERNESTO GUERRA DA CAL (1911-1994)

Radicado nos Estados Unidos, exiliado desde a Guerra Civil, pola súa participación nas Milicias Galegas, xamais perdeu o contacto con Galiza e estableceu unha importante relación con Portugal, onde é recoñecido pola súa obra erudita sobre Eça de Queirós. Compañeiro e amigo de García Lorca, colaborou con este último nos seus poemas galegos. Foi profesor e investigador recoñecido internacionalmente. Preocupado pola nosa literatura, realizou estudos e promocionou a investigación sobre a obra de Rosalía de Castro e sobre a literatura galega en xeral.

Defensor da proposta ortográfica reintegracionista, a súa obra poética foi editada na Galiza, Portugal e Estados Unidos, e dela destacamos *Lua de Alem-Mar* (1959), *Rio de Sonho e Tempo* (1963) *Futuro Imemorial* (1985), *Caracol ao Pôr-do-Sol* (2001) entre outras.

RAMÓN DE VALENZUELA (1914-1980)

Militante das Mocidades Galeguistas que consegue pasar da fronte franquista ao bando republicano. Isto é narrado na novela autobiográfica *Non agardei por ninguén* (1957) publicada no exilio en Bos Aires. Deportado polo exército alemán desde Francia en 1940 pasa por varias cadeas españolas e será condenado a morte e logo liberado por influencia da súa familia. Esta experiencia é contada dunha maneira intensa no libro *Era tempo de apandar* (1980).

SILVIO SANTIAGO (1903-1974)

Autor de *Vilardevós* (1961) e *O silencio redimido* (1976) dúas novelas cunha gran compoñente biográfica, que relatan a infancia perdida da aldea, a primeira, e a traxedia da guerra para as persoas, incluso para aquelas que non estiveran implicadas en ningún bando, na segunda. Estando exiliado en Caracas, consegue o apoio económico a través da Hermandad Gallega para a publicación do *Diccionario enciclopédico* de Eladio Rodríguez.

ANTÓN ALONSO RÍOS (1887-1980)

Natural de Silleda emigra de novo a Bos Aires, onde desenvolve unha intensa actividade política que o leva a representar a emigración galega nas eleccións da 2ª República. Mestre, dirixente galeguista e deputado, foi perseguido durante a guerra. Relatou esta persecución no libro de carácter biográfico *O señor Afranio ou como me rispei das gadoupas da morte*(1979) onde relata a súa experiencia como fuxido durante a guerra até o exilio en Bos Aires.

EDUARDO BLANCO AMOR (1897-1979)

Eduardo Blanco Amor é un dos autores máis interesantes da literatura galega, tanto polo seu valor literario como pola complexidade da súa vida. Marcado polo amor da súa nai e polo abandono do fogar do seu pai, ten unha personalidade controvertida, que o leva a marchar da casa aos quince anos e que, despois de ser formado intelectual e literariamente por Vicente Risco, o empuxa a emigrar a América onde se fará un famoso xornalista no importante xornal arxentino La Nación. Alí alternará coa alta sociedade arxentina, ao tempo se dedica ao traballo intenso nas sociedades de emigrantes a través da creación e colaboración en revistas, conferencias etc, na **Federación de Sociedades Galegas**. Dirixiu a revista *Terra* en 1923 e participou na dirección da revista *Céltiga* de 1924 a 1931 xunto con Ramón Suárez Picallo, con quen comparte o seu galeguismo cunha visión desde a esquerda.

Poesía

Antes da guerra é sobre todo un poeta na liña da renovación que se estaba facendo na Galiza europea. En 1928 saca *Romances galegos*, libro de carácter neopopulista e de imaxes vangardistas, que coincide no ano e na idea co libro de García Lorca *Romancero gitano*, que fará que haxa unha grande amizade entre ambos autores cando Blanco Amor veña á Península como correspondente de La Nación de 1933 a 1935 e polo que García Lorca publicará os seus famosos *Seis poemas galegos* (1935).

Despois dunha estadía en España en 1929 e de vivir unha experiencia cos mariñeiros dun barco de A Guarda que morrerían nun naufraxio, na súa memoria o autor sacará a luz o libro de poemas *Poema en catro tempos* (1931). Este libro centrado na temática mariñeira continúa a liña vangardista comezada por Manuel Antonio e que despois continuará Cunqueiro con *Mar ao norde* en 1932. A relación da poesía coa música será unha constante en libros posteriores. Despois de escribir en castelán *Horizonte evadido* (1936) e *En soledad amena* (1941) volverá ao galego co

libro *Cancioneiro*(1956), con poesías amorosas e intimistas cheas de musicalidade.

Narrativa

Antes da guerra coñéceselle un conto *Os nonnatos* e fragmentos dunha novela de corte vangardista, *A escadeira de Xacob*, que tiña rematada e que só publicou varios capítulos na revista Nós en 1933. É a historia dun xudeu arxentino, especulador en bolsa, que descobre a beleza da arte. O autor interrompeu a publicación polo que estaban facendo os nazis cos xudeus en Alemaña. Despois da súa morte encontrouse o manuscrito orixinal e puido publicarse enteira.

Publica en Bos Aires *La catedral y el niño* (1948), novela escrita en castelán que relata a historia dun neno da fidalguía urbana de Auria, nome literario de Ourense, e a súa formación até a marcha para América. Nesta novela aparecerán moitas das características da súa obra posterior, como a localización espacial en Auria a principios do século XX, protagonistas que son nenos e adolescentes problemáticos, grande plasticidade nas narracións e excelente caracterización das personaxes.

Cando xa parecía que o noso autor desaparecera para as letras galegas, publica *A esmorga* en Arxentina en 1959, despois de intentalo na Galiza en 1955 sen éxito a causa da censura.

É unha obra singular na nosa literatura, pola súa ambientación urbana e porque é un exercicio de linguaxe, pois a partir da lingua popular do protagonista principal, o autor elabora unha lingua literaria de grande plasticidade.

Ambientada en Auria, a finais do século XIX e principios do XX, reconstrúe en cinco capítulos a historia de tres personaxes, Cibrán Canedo, o Milhomes e o Bocas ao longo de vinte e catro horas. O relato foi recollido por un suposto afeccionado ao xornalismo que aparece ao principio para sinalarnos as fontes de onde sacou a información e ao final volve aparecer para dicirnos como acabou o protagonista principal. A historia está relatada por Cibrán Canedo a un xuíz que o está procesando por un suceso que el vai reconstruíndo ao longo de tres días. Este xuíz-personaxe, do que sabemos que non é galego, está presente aínda que non se transcriben as súas preguntas. É a chamada técnica telefónica. Cando fala o xuíz aparece o guión pero non o que di, evitando así unha novela bilingüe e dálle ademais unha forza expresiva impresionante. Ademais dos protagonistas da novela aparecerán unha chea de personaxes de todo tipo. Os protagonistas vivirán unhas vivencias extremas polas rúas e interiores de tabernas, prostíbulos, pazos e igrexas até o remate tráxico que sucede onde se tiran os desperdicios da cidade.

Téñense dado moitas interpretacións a esta obra: desde asimilala ás novelas picarescas, cualificala como novela determinista, onde o ambiente marca a traxedia dos personaxes, até ver na sociedade galega, desarticulada politicamente, a causa última dos acontecementos tráxicos.

En 1962 sairá á luz o libro de relatos máis querido polo autor. Son sete relatos contados en primeira persoa de problemáticos personaxes infantís e adolescentes na cidade de Auria a principios do século XX. Os relatos están estruturados de forma progresiva segundo a idade dos protagonistas en “A arrasadeira”, “O noxo”, “O encalatro”, “Primeira comunión”. Aquí aparecen no primeiro relato un neno señorito que vai roubar froita á horta do cura cos nenos populares da súa rúa, no segundo o protagonista é un neno pobre que axuda a unha panadeira eivada que quere abusar sexualmente del, no terceiro un neno pobre e famento é enganado por outro que supostamente ten un avó rico na aldea e andan e andan até o desfalecemento. O día da primeira comunión un neno ten sentimentos de culpa pola súa educación relixiosa. Segue un relato de corte do realismo máxico, “Bartolomeu e os biosbardos”, no que aparece un personaxe excepcional que fai parar a auga e o vento e que morrerá para salvar ao protagonista. Xa na adolescencia cara a madurez están os personaxes de “Salvamento” e “O estreno”, neste último nárrasenos o día que deixa de usar pantalóns curtos, símbolo do paso á idade adulta, un rapaz que descobre a atracción sexual nunhas turistas estranxeiras que visitan a cidade.

Xa en Galiza, Blanco Amor fai a súa derradeira novela, *Xente ao lonxe*. É presentada a un concurso literario organizado polo Centro Galego de Bos Aires en 1970 e é rexeitada, así e todo será publicada na editorial Galaxia en 1972. É unha novela moi ambiciosa tanto nas técnicas narrativas, como no tratamento da historia así como no uso lingüístico.

Dividida en catro partes desiguais, na primeira nárranos dunha forma caótica a vida dun neno fillo dun obreiro sindicalista en Auria a principios do século XX. A segunda parte está centrada no conflito entre o ensino relixioso e o ensino laico traído por uns anarquistas cataláns. Na terceira relátasenos o suceso da retirada do baldaquino de Ursaria, baseado no suceso real de Oseira en 1909 que é apoiado polos obreiros de Auria que serán represaliados polo poder. A cuarta parte, xa entrando na madurez o protagonista, cóntanos un primeiro de maio e remata cunha carta de Evaxelina, irmá do protagonista, explicando como quedan as cousas despois da represión do movemento obreiro.

Teatro

É un dos autores que máis ten contribuído ao desenvolvemento do noso teatro. En 1957 crea con Maruxa Boga e o actor “Tacholas” o Teatro Popular Galego, que leva a escena unha obra de Lugrís Freire e máis *O cantar dos cantares ou Galicia 1948* do propio Blanco Amor. É unha peza con elementos humorísticos, estruturada nun acto, situada na Galiza da posguerra e centrada na crítica á represión ideolóxica encarnada pola igrexa e polo réxime de Franco que se declaraba “apolítico”.

Cando se está recuperando o teatro galego actual nos anos 70, coa aparición de novas compañías teatrais traduce para o galego *Farsas para títeres* (1973), obras que foran creadas en castelán en 1941 para o Teatro de Cámara, influenciadas polo esperpento de Valle Inclán e o teatro republicano. En 1974 edita *Teatro prá xente*, recupera *O cantar dos cantares ou Galicia 1948*, tamén aparece *Fas e nefas*, comedia infantil de grande imaxinación que fai unha mestura do mundo artúrico e lendas de fadas. Outras obras que incorpora son *A carauta*, *Os baralláns* e *Tres contos escénicos*. *Proceso en Jacobusland*, farsa xudicial na que critica o réxime de Franco, será censurada e non aparecerá até despois da súa morte en 1980.

Como pasa na súa narrativa hai un grande dominio da lingua que sendo popular, feita para a xente do común, ten grande valor artístico. Se como narrador foi un referente para os autores novos, e mesmo se creou co seu nome o mellor premio da narrativa galega, tamén o será para o teatro actual, pois a partir das Mostras de Teatro de Ribadavia en 1973 estará en contacto cos grupos de actores e creadores novos (Manuel Lourenzo, Euloxio Ruibal, Roberto Vidal Bolaño...)

XOSÉ NEIRA VILAS (1928)

A súa primeira novela, *Memorias dun neno labrego* (1961) ocupa un posto de honra nas nosas letras tanto polas traducións que se fixeron dela como pola recepción que tivo en Galiza.

De familia campesiña e cunha curiosidade intelectual e lingüística que o levan a pedir libros por correo e facer un curso de comercio, en 1949 emigra a Bos Aires e alí traballará e estudará comercio, xornalismo e literatura e formarase cos exiliados galegos (Rafael Dieste, Luís Seoane, Eduardo Blanco Amor...) dos que recibirá clases de lingua, literatura, xeografía e cultura de Galiza.

Funda as Mocidades Galeguistas con outros mozos arxentinos en 1954. En 1957 crea coa súa dona Anisia Miranda a editorial e distribuidora do libro galego na Arxentina “Follas Novas”. En 1961 marcha a Cuba onde elaborará a maior parte do seu traballo literario e de recuperación do legado

da emigración na illa caribeña a través da Sección Galega do Instituto de Literatura e Lingüística. Despois da súa xubilación trasládase a Gres (Vila de Cruces), a súa aldea natal, e creará a Fundación Neira Vilas cunha biblioteca e axenda cultural para os seus veciños.

Aínda que comezou como poeta con *Dende lonxe* (1960) será máis coñecido pola narrativa. Pola súa temática pódense sinalar tres liñas narrativas, a de ambiente rural, a da emigración e unha terceira alegórico-marxista representada por *A muller de ferro* (1969) e *O home de pau* (1999).

Narrativa rural.

Memorias dun neno labrego é unha obra dun personaxe infantil-xuvenil, Balbino, que vai contando a un diario a súa vida pobre, de fillo caseiro que se enfrontará ao fillo do señor, Manolito, polo que será castigado e expulsado a outra aldea, na que traballará de criado, pero pensando en emigrar para América. Cada capítulo é autónomo e trata dun asunto, desde as supersticións, o amor, a amizade, a morte e a situación de opresión que se vive na aldea da posguerra. O autor soubo fuxir do ruralismo costumista dándolle ao relato un ton universal ao implicar o lector na problemática que propón o protagonista. Isto será unha constante na súa obra.

Escrito en principio para un público adulto co paso do tempo foron os nenos galegos quen o fixeron seu. A visión pesimista deste libro verase compensada polo que pode ser a súa continuación, *Cartas a Lelo* (1971). Neste libro aparece un protagonista infantil que lle vai remitir cartas a Lelo, veciño tamén de Balbino que está emigrado no Brasil. Aquí cóntasenos como vivían e se divertían os nenos na posguerra dos anos 30, 40 e 50.

De temática rural e adulta destacamos o libro de contos *Xente no rodicio* (1965) e a novela *Querido Tomás* (1980). O primeiro é unha serie de vinte contos dunha eficacia asombrosa. Aquí aparecen moitos personaxes diferentes do mundo rural (mulleres, nenos, homes e vellos) nos que a miseria material e a opresión social e intelectual levan aos protagonistas a unha situación sen saída, aínda que hai algunhas excepcións. *Querido Tomás* é a historia dunha mestra duns cincuenta anos que recorda nunhas vacacións a súa infancia e xuventude e sobre todo a súa relación con Tomás que se verá abocado á emigración e ao abandono da súa prometida.

Narrativa da emigración

Moitos dos seus libros ambiéntanse na Arxentina e Cuba. *Camiño bretemoso* (1967) fai unha homenaxe a Blanco Amor, xa que utiliza a mesma técnica telefónica que *A Esmorga*. Un emigrante que vive na marxinalidade e no alcolismo narra a un ouvinte toda a súa aventura por Arxentina e o seu remate tráxico. *Historias de emigrantes* (1968) son unha serie de contos coa forza narrativa de *Xente no rodicio*, protagonizada por emigrantes que se esforzan por adaptarse a un mundo urbano e a unha cultura diferente, sen abandonar moitas veces a súa dignidade. *Remuíño de sombras* (1973) é unha novela sobre os emigrantes en Bos Aires, cunha técnica vangardista na que van aparecendo historias de personaxes diferentes sen conexión nunha especie de collage. *Tempo novo de Cuba* (1987) son contos de emigrantes galegos que se enfrontan a unha nova situación social, a Revolución Cubana.

Narrativa alegórico-marxista

Representada por *A muller de ferro* (1969) e *O home de pau* (1999). Son libros de contos que utilizan unha técnica moi depurada, desde unha perspectiva marxista fai análise de diferentes situacións humanas influídas polo contexto social (rural e urbano) que poden ser superadas ao analízalas correctamente.

Literatura infantil

Foi un dos autores que inaugura este xénero con *Espantallo amigo* (1971) e *O cabaliño de buxo* (1971), *A marela Tarabela* (1976) e que continuou con *Cando Suso foi carteiro* (1988) e *Chegan forasteiros* (1993).

Outros libros

De creación literaria de carácter autobiográfico son os libriños de relatos líricos *Lar* (1973), *Nai* (1980) e *Pan* (1986). Son pequenas estampas que lembran as cousas de Castelao e semellan poemas de gran carga lírico-sentimental por narrar fragmentos da súa infancia e xuventude, despois de moitos anos de afastamento da terra.

Tamén ten moitos traballos publicados de investigación xornalística sobre os galegos en Cuba e no resto do continente americano, así como traducións ao galego de obras e autores comprometidos coa revolución social.

Escolma

Manuel Ponte

Berraron os osos brancos do luar,
os eixos da terra víronos berrar.
Pola túa morte, polo pulo teu,
camiño dun novo, limpo, eterno ceu.

Choraron as serras,
choraron os toxos e chorou o pan.
Mais houbo, Manuel nos albres, na iauga,
na luz das mañás,
na fouce do raio tras de lostregar,
coma un xuramento de homes a xurar:
Pola túa morte a loitar, a loitar!

Ti fuches a ponte do río de Deus,
a ponte do pobo dos teus e dos meus!
E por iso estala como estala un cantar
a espada das verbas ardentes do lar:
Pola túa morte a loitar, a loitar!

Lorenzo Varela: *Lonxe* (1954)

2.

O TOURO

(Na proba do bispo Adaúlfo)

Quen lle dixo ó touro verde
nas ribeiras verdes de Iria
o que non sabía a morte

o que a serpe non sabía?
-Onde vades, feligreses,
que non levades folía?
-Imos ver si a cruz é demo,
si é muller a varonía
si o que era peito foi lombo
si se trabucou a vida.
Quen lle dixo ó touro verde
segredos de sodomía?
Ou como viron seus ollos
unha verdade escondida?
De corno a corno levaba
o touro verde de Iria
unha auréola dourada
como un sol morto na ría.
Aquel touriño non era
touro como os desta vida!

Lorenzo Varela: *Catro poemas pra catro gravados* (1944)

3.

DENDE O HIGHLAND PRINCESS
Outono 1949

*"Nos llevarán las ondas no con bolsas repletas,
no con sacos de oro ni tanques ni aviones.
Nos llevarán con lo que siempre llevamos:
un morral, un cayado y unas tablas de amor."*

J. MORENO VILLA

Dende o combés de terceira do Highland Princess
vexo a túa costa, Galiza, as rochas soberbas
do bruante, aceirado Finisterre, que fechan
os meus lares familiares que os avoengos deixaron de protexer.
I escoito as voces amaldizoadas dos teus carceeiros
e as gargalladas asesñas dos teus verdugos.
Cada vaga que se achega ao barco semella
o brazo irmán ergueito, de home ou de muller,
que ao xordo ceo desasperado eisixe libertade e xustiza.

Decontado espiliron elas na miña lembranza,
feitos crudeles non contados aínda por ninguén,
feras verbas dende entón xamais ditas nin escritas,
esquecidas historias de noxías desespranzas anguriosas
que pola túa presenza voltan á miña memoria.
Vexo coma estadeas percorrer polo ar, en ringleiras,
aos parentes próisimos, aos amigos queridos, mortos,
ou si vivos, somidos en espesas, mouras tebras,
e a carón deles sinto que se xunguiron pra sempre

a miña vida pasada, o meu presente vivo e o meu porvir.

Ises mortos teceran no seu corazón, coma nós,
xenerosas esperanzas pra tódolos homes, novos pensamentos,
o mesmo que aqueles que, condenados ao silencio,
aínda viven esquecidos nas túas témeras cárceres,
agachados coma alimañas nas covas sobrosas dos montes
ou atobados, arredados de si mesmos, polas afastadas rúas.

Por iste vento gris que agora fostrega a miña faciana,
o mesmo que fai marmuriar os teus boscos e as túas catedraes,
escoito ises craros, grandes, balbordos anceiosos
que veñen do fondo das túas entranas, aleivosamente feridas,
e isas longas riseiras tolas, sombrizas coma oubeos.

Desagarimado saín da longa noite en que te sumiron, Galiza,
e aínda sentindo orgulo da túa gloria popular, antiga,
da túa terra verde xurdida do océano, das túas pedras venerábels,
volto cara un lonxano cabo do mundo, un país estrano,
onde outros fillos teus, meus irmáns, erguen cibdades,
irmandados no traballo cos homes doutros povos edosos,
a vagar esquecido e senlleiro intre as somas máis mestas.

Doorido, dende o combés deste barco, véxote debruzada ao mar.
Mais un día voltarei, derrubado e á vez afirmado polo tempo,
en moitedume,
con tódolos que erráneos coma eu andan espaxados polo mundo.

Luís Seoane: *Fardel de eisilado* (1952)

4.

CANTIGA AOS EMIGRANTES

IV AS SOCIEDADES

É sábado. Mesmamente de sete a nove, a hora dos paseios nas vilas galegas, ou de sete a
(dez, ou de nove a dúas,
axúntanse os trescentos e máis presidentes, segredarios, tesoureiros, e outros directivos,
das trescentas e máis sociedades de emigrados desta cidade.

En xeral presídeos a fotografía de un ex-presidente meritorio de longo bigode de guías e
(gravata con alfinete de ouro.

O vocal primeiro pediu a verba pra informar.

O vocal terceiro planteoulle unha custión cabida.

O vocal segundo, home executivo, abúraos e fala moi pouco.

O vocal cuarto non está presente. Foi un erro nomealo.

O vocal quinto, que asinte amabelmente coa testa, vota en contra.

Trátase de orgaizar un novo pic-nic no Gran Buenos Aires (pra arrecadar fondos, ou
(crear un coro, ou facer unha ponte, ou erguer unha escola, ou abrir un novo
(camiño na aldea lonxana.

Eles saben a lenta pacencia que custa orgaizar,
e todo é necesario conversalo,
contando falar, por si convén, do que si cadra non se coñece.
Non importa.

Xa que todo deben facelo todos pra que sexa de todos.
Trátase de crear unha sociedade,
de millorar as condicións sociaes e polítecas da Galiza.
Nun ponto en que na Galiza non se trata da Galiza.

Trátase, afírmase na aita, de poñerlle aas a un soño aldeán pra que voe.
Tamén de axuda mutua ou de benfacer aos caídos, o home non pode ficar soio,
porque iste mundo americán non é perfecto, como non o é o europeio de onde saíron, e
(non é xusto que cada home se valla a si mesmo.

Trátase de trocar Galiza, e si se pode aínda algunha outra parte do mundo,
pra facela xusta e xenerosa como todos a soñamos.
Non se trata de poñerlle remendos á vella e desencaixada Galiza,
senón de erguer unha Galiza feita á imaxen do soño de todos,
e tamén de aqueles tantos milleiros de emigrantes que foron soterrados pra sempre
nos Panteós Sociaes dos camposantos de moitas cibdades americáns.

Luís Seoane: *Fardel de eisilado* (1952)

5.

CABO
A Derradeira Imaxe. 1936

Seis ou sete séculos despois.
Denantes ou despois. Que máis ten! ...
Poido ter sido mil trescentos trinta e seis
ou mil catrocentos trinta e seis.
Tocaban a morto e non o sabían os culpables.
Tódalas campás da cidade tocan a morto dendentón.
Foi mil novecentos trinta e seis.
Ogallá endexamais poida sere.
Eran soio ceibes a mar e os paxaros.

A filla do zapateiro, ou do ferreiro, ou do xastre,
era levada en camisa polas rúas,
marcadas a fogo tres letras na fronte,
a cabeza enfeitada, escarnecida,
despoxada dos longos rizos loiros.
Berrábanlle as letras da fronte.
Eran soio ceibes a mar e os paxaros.

Deixaron caír asesiñados sobor das gaviás
ós homes que soñaron un mundo diferente.
Á beira dos cadavres vivían abraiadas
as lagartixas verdes,
os insectos, as prantas, a terra e a iauga.
A eles somente non lles tiñan permitido vivir máis.
Soio eran ceibes a mar e os paxaros.

A esos estudantes de pousadas probes
da Rúa de San Pedro,
do Campo do Galo, da rúa das Hortas,
de bairros probes, de aldeas probes,
de pais probes,
estudantes de "pan e sardiña",
con libros amostrándose polos petos deformados
dos vellos abrigos con lixaduras,
tíñanos matado ao abrente
á beira dos camiños.
Un preto can vagamundo os velaba.
Eran soio ceibes a mar e os paxaros.

A rapaza da fronte marcada a fogo
sin as trenzas de ouro, a cabeza enfeitada,
era aduceda marteirada pola cidade.
Arrempuzábana o falso sacerdote, o falso fidalgo,
o ladrón, o mentiroso, o asesiño.
Relocíanlle na fronte as tres letras de escarno
e ollaba serea cara adiante,
pra estrela lonxana, perta de esperanza,
que soio enxergaban ela, os desterrados e os mortos.
Eran soio ceibes a mar e os paxaros.

Luís Seoane: *Na brétema Sant-Iago* (1956)

6.

OTERO PEDRAYO EN BUENOS AIRES

«Follas Novas» celebrou na biblioteca do Centro Lucense o acto de homenaxe a Don Ramón Otero Pedrayo, no que interviñeron intelectuais galegos residentes nesta capital. Neira Vilas, director da empresa distribuidora de libros galegos, fixo a debida presentación do acto e deu lectura aos numerosos telegramas de adhesión recibidos de Nova Iorque, Caracas, Montevideo, Galicia, de cidades do interior, de aquí mesmo de Buenos Aires. A súa esposa Anisia deu lectura á presentación dos oradores e o actor Fernando Iglesias, «Tacholas», leu anacos de obras do homenaxeado.

Foron oradores Alonso Ríos, Antonio Baltar, Eduardo Blanco-Amor, Rafael Dieste, Víctor Luís Molinari, Ramón Suárez Picallo e Ramón de Valenzuela, quen fixeron axeitadas semblanzas do Dr. Ramón Otero Pedrayo e estableceron a importancia da súa obra e da súa actitude para a Galicia actual. O acto resultou unha verdadeira homenaxe realizada con altura e unha auténtica festa cultural.

Don Ramón Otero Pedrayo agradeceu con frases elocuentes facendo un dos mais belos discursos de cantos pronunciou nesta cidade, referíndose aos conceptos vertidos por aqueles oradores.

O Centro Lucense tivo o honor de acoller no seu seo esta homenaxe de «Follas Novas». Á entrada do salón onde se celebraba o acto, dispostos nunha mesa, estaban os aproximadamente cuarenta volumes que constitúen a obra do ilustre escritor galego, independentemente da mui dilatada e calificada de xornalista e orador. Ao remate do acto a señora Anisia Miranda de Neira ofreceu a Otero Pedrayo, en nome de «Follas Novas», unha bandeira galega broslada por ela mesma que o homenaxeado beixou conmovido.

Queremos destacar precisamente a emoción que embargou ao ilustre escritor cando pronunciaba as súas palabras e beixou esa bandeira que venerou toda a súa vida e que estivo durante anos coas súas cores de paz só presente no silencio do seu corazón como no de tantos patriotas galegos que residen en Galicia. Esa bandeira proscrita que nunca se ergueu ofensiva para ninguén e que só ondeou en guerra cando o país que representa foi martirizado e os seus mellores fillos humillados. Unha bandeira que erguen orgullosos todos os galegos emigrantes e que vai unida a todo un movemento cultural renascido que ningún centralismo pode xa deter.

Como non emocionarse don Ramón Otero Pedrayo ao beixar esta bandeira? Ela é a bandeira de Castelao, de Vilar Ponte, de Bóveda, de Casal, de Cuevillas, de Peña Rey, de Noguerol, de Xohán Carballeira, de tantos que foron os seus amigos e compañeiros que loitaron nas mesmas filas da reivindicación galega. Ela é a bandeira que só se abate cando quen a levan ergueita no corazón morren dunha ou outra maneira, asasinados nas cunetas dunha estrada, no exilio, ou de morte natural.

E como non emocionarse Don Ramón Otero Pedrayo cando case todas as voces que lle rendían homenaxe eran voces de desterrados? Eran as voces mais limpas de Galicia as que alí lle expresaban a súa adhesión. Eran palabras, as que vertían, que procedían de quen non tiveron compromiso algún con quen humillaron o seu país. De quen preferiron longa dor, a morte lenta do desterro, á convivencia espúrea. Era o recoñecemento da memoria de Galicia, da historia, da súa eternidade, a un dos fillos que mellor merecen a súa gloria. Pola súa conduta, a súa obra e a súa emoción galega.

Luís Seoane: Galicia Emigrante (emisión radiofónica). Bos Aires (25-VIII-59). Recollidas por Lino Braxe e Xavier Seoane en *Escolma de textos da audición de Luís Seoane "Galicia emigrante" (1954-1971)*. Edicións do Castro.

7.

MAIS UMA VEZ

Mais uma vez
-só uma-
percorro passeante
solitário
as ribeiras ridentes
nevoentas

do meu rio de tempo

Mais uma vez visito
o vale sem regresso
dos meus objetos nostálgicos
perdidos

Mais uma vez
recobro
o remoto sabor
do pão antigo
na velha mesa
que o recorde inventa

E digo o meu adeus
final
definitivo
aos meus anos frondosos
verdecetes
que assombream a beira do caminho

Mais uma vez
só uma...
A derradeira!

Ernesto Guerra da Cal: *Rio de sonho e tempo* (1963)

8.

ONTOLOGIA ÓPTICA

SER
é
ser visto
e
é
ver

O
SER
só
consiste
nisto

E
só
por ver
e
ser visto
que

EU
existo

Ernesto Guerra da Cal: *Espelho cego* (1990)

9.

O meu Consello de Guerra xa estaba anunciado ou, polo menos debía de estar porque dixéranme que tiña de nomear defensor entre unha chea de nomes de Alféreces e Tenientes que non coñecía nin nunca tiña sentido falar deles. Escrebín ós da casa e resulta que xa eles estaban ó tanto porque un avogado de Pontevedra amigo noso e aínda algo parente fora por Ávila e tíñase ocupado de min.

Os Consellos de Guerra eran unha fábrica de penas de morte que dependían do xenio con que estaban os membros do Tribunal. Os defensores adoitaban seren estudantes ou acabados de licenciar en calquera facultade, non precisamente na de Dereito que, sen saber nada de leis, tiñan de contender contra de fiscais de carreira entrenados e afeitos. Os defensores víanse envolveitos polos fiscais, cousa que a estes resultáballe moi a advertida e a xente ía dereita ó paredón. Os Coroneis e Xenerais que formaban o Tribunal felicitaban efusivamente ó Fiscal pola súa elocuencia e prometían recomendalo pra un ascenso polo seu patriotismo.

O primeiro que facían os defensores, aínda que tiveran boa intención, era ensalzar as virtudes do Glorioso Movemento e denigrar os vezos da Democracia, da República de masóns, de marxistas e mais de xudeos. O único que lles quedaba era demostrar que o seu defendido non estaba inmerso entre aquela mestura de anti-patria e *anti-Imperio hacia Diós* e, como non o podían demostrar o preso estaba perdido denantes de empezar.

Os da miña casa buscáronme, por medio dese noso parente, Isidoro, un avogado de Ávila que, ademais de avogado era Comandante e, polo tanto, podía defender. Tiveron de se empeñar máis do que estaban pra pagar o precio da defensa pro era o único xeito de ter un anaquiño moi pequerrecho de posibilidade de salvación.

O abogado, D. Pedro Rivero, Comandante de Infantería, semellaba ser un home normal. O primeiro que me dixo cando estivemos soios foi que el, neste meu caso, era exclusivamente avogado; ademais que a carreira militar xa a tiña desbotada desque finara a guerra. Non era mal comenzo.

Falamos algo, díxome que o meu asunto estaba moi comprometido, que non me podería dar moitas espranzas de salvar porque o poñente pedía dúas penas de morte pro que compría loitar con fe.

Cando cheguei á celda todos se viñeron a min. Tivemos conversa dabondo hastra ben entrada a noite. González tiña coñecemento do meu defensor porque xa actuara con varios presos, por certo ben comprometidos, e quitáraos todos adiante pro... como cobraba e a xente de alí non tiña cartos ... Pepe sinteuse obrigado a falar do capitalismo, da xusticia profesional izada e gratuíta e o Mestre Xuan dixo que cando chegaran os Aliados xa lle iamos dar nós a eles xusticia por cabróns e trapalleiros.

Ramón de Valenzuela: *Era tempo de apandar* (1980)

10.

TEMPORAL
-Meia máquina! Aproa para o vento!

Os cárdenos cabalos da surada
galgan no ceo gris.

-Izade esa bacía! Andan os demos soltos!

Os trallazos dos lóstregos fustigan
ás bestas da galerna.

-Atai á maquinilla o cabo da xareta!

Ábrese o mar en turbillóns cinzosos
e renxen as coadernas cos planazos.

-Coarta sueste! Dádeme esa roda!

Os berros do patrón
afóganse na espuma alporizada.
As poutas dos curiscos
van cardando nas almas destemidas.
As borrallentas foulas atoladas
agárranse da man, adoecidas,
i en faminto remuíño
ronda sinistra bailan agoirentas.

... catro mares arreo,
estoupan na coberta pola proa
i en bradeante rolar fuxen coa présa.

... aínda se ollaron brazos
que no cumio dos sotos galopantes
do borrallento mar,
aspaban un semáforo de anguria.

Virxe do Carmen, Nai de mariñeiros!

Eduardo Blanco Amor: *Poema en catro tempos* (1931)

11.

GARELA

Sae berrando.

¡Pois así non han quedar as cousas, e non e non ... !

Balbina move a testa pra os costados i entra na casa. Sae a pouco cunha barreña de roupa que se pon a estender na corda; canta entre dentes.

O río cando vai cheio
leva carballos e follas,
tamén debía levare
as línguas marmuradoras ...

BALBINA

A Martiño.

Boeno, a ver si te moves de eí dunha vece ... Xa estás amolando con tanto leeres nese libro ...

Entra de novo na casa.

MARTIÑO

Pasando as follas entre os dedos e abaneando a cachola.

¡Cantas palabras, sandiós ... ! Non se lee nun ano ...

Leendo.

«Éxodo», «Levítico»... A vere esto das levitas. «E chamou Xehová a Moisés e falou con el dentro do tabernáculo». Bah, xa estoncias había chiqueteo ...

Pasa unhas follas.

«Non teñades respecto das persoas no xuício; así ouviredes ao pequeno ao par do grande». ¡Ben dito, carafio! «Asimade, anque amoredes vosos rezos non vos escoitarei si tendes sangue nas mans. Lavádevos, limpádevos, quitai de diante dos meus ollos vosas obras avesías; deixade de facer mal...». ¡Vaites, vaites! Parece que as cousas xa veñen de lonxe ...

Sigue a leer e a sulñar os ditos con xestos de sorpresa.

«Cántiga das cántigas, que fixo Salomón». Esto ten que ser máis ledó ... «Ai, si el me bicase con beixos da súa boca. Porque son mellores teus amores que o viño ... ». Eso habería que velo ... «Veleiqué que eres fermoso e sangal, meu amado». ¡Carano! «Pola noite precurei no meu leito frorido a aquel que a miña alma degora». ¡Arre demo! «Busqueino e non o atopei ... ». «Que fermosos teus amores irmá miña, muller miña». ¿En que quedamos? «Teus beizos estilan o mel coma unha **entena**, e mel e leite tes embaixo da túa língo».

Asubía, abraiado.

«Ispinme da miña roupa». ¡Esto xa se pon ben! «Meu amigo meteu a súa man polo buraco».

Olla pra os costados.

E as miñas entranas movéronse dentro de min ... Eu erguinme pra lle abrire ... ». Ah, era o buraco da chave «Eu son do meu amado i el atopa en min a súa ledicia ... ». ¡pois si que é moito libro devoto; e decíame aquel míster, con colarín de porcelana, que era e mesmo que os nosos, somentes que non era en latín ...

Sigue a lere.

BALBINA

¡Vaia, coña, abala dunha vece! Ti cando pegas nunha teima ... Agora dáche por leres nese arnal... ¡Deixa iso home, que tes que ir tornar a auga que lle toca hoxe ao tío Cerralleiras!

MARTIÑO

Si calaras ...

BALBINA

Si calaras, si calaras ... Olla que eres comenenciudo.

Cando che toca a ti o rego rabeas si non cho dan tempo ... Vamos, lisca xa ...

MARTIÑO

¿E por que non vas ti?

BALBINA

¿E desde cando vou eu tornar a auga? ¡Deixa ese libro, puñés! Aínda che vai consumir os poucos miolos que che quedan. E máis con ese ...

MARTIÑO

Espriguizándose.

¿E logo que ten este?

BALBINA

¿E que ha de tere? Non hai que velo tan groso pra decatarse que che ten que faguer mal... ¿Quen eres ti para leres libros grosos? ¿Eres crego ou precurador? Antes non liades máis que o *Almanaque Zaragozano Nuevo* e había dabondo. O meu pai leeu no sesenta anos e nunca precisou doutros pra chegar aos oitenta.

Eduardo Blanco Amor: *O cantar dos cantares ou Galicia 1948 en Teatro prá a xente*, (1974)

12.

A ESMORGA

- "¿Vas calar o pico, merdán?, berrou o Bocas índose para el.

O outro botouse a correr para agacharse tras dun bocoi, e Xanciño dixo falando para nós:

- "Non foi ren ... Tiven unhas palabras co Balbino o Cebola e sacou unha navalla. ¡unha navalla para min! Tamén levou que contar ... Eu a mau limpa o que se queira, pero non aturo arma branca diante dos ollos ... Non me agoanto... "

O Pega quedouse escoitando, sen ollar para el, e logo preguntou, con voce inqueda, como dándolle moito aquel, ao que dicía:

- "¿Foi onte á noite, na taberna do Chaguazoso?"

· "Si, ¿por que?", respondeu o Bocas fitándoo con moita sospeita.

Pega non respondeu, anque o outro lle asegundou a preguntar, pois viuse que algo lle quedaba dentro sen dicir. Logo botouse a falar de cando escamparía, que como iamos para írmonos, que non conviña que nos pillase aló a noite, e outras cousas polo estilo e sen vir ao caso, co que amosaba estar inqueda connosco alí, despois do que contara Xan.

Eu sentía a condanada da roupa tan apegada ao corpo que me proía coma se estivese inzada de piollos. E total, como estabamos entre homes, finei tamén por me dispir e pór a roupa perto do lume. Naquela voltou o Milhomes tamén medio núo. Con aquela disposición con que o facía todo, pillou por alí un adibal e púxose a estender a roupa de todos ben estarricada. De medio corpo para embaixo fixera cuns facotexos unha mandileta que o tapaba por diante e que deixaba ao descuberto as nádegas grosas, tremantes e cheias de fochiños coma as dos nenos. Tiña a pele brancuxenta e cheia de

mazaduras dos golpes que se diran, e as carnes arrondeadas e seguidas polos vacíos e polas costas coma se fose de manteiga e non tivese tendós como temos os demais homes. No peito, sen migalla de peluxe, abambeábanlle as tetas cando se movía, leve o demo, coma se fose unha muller. Ao Pega veulle un pronto de risa, ao velo así, que coidei que afogaba, i eu ferreille, ao pasar, unha chapada no cu que estalou coma un foguete.

- " ¡ Vaia, caraja!". Aporizou o Milhomes. "¡As maus quedas, eh! E ti, a ver se deixas de rir que non son ningún antroido". E coa mesma, seguiu a aduanar por alí cos porparativos do xantar, canturriando polo narís e abambeando os cadrís ao camiñar, que xa non se sabía se era cousa de noxo ou de risa.

Eduardo Blanco Amor: *A Esmorga, capítulo II* (1959)

12.

-Quen vai falar agora?

-A Evanxelina da Severa.

-E quen lle adeprende?

-Disque ten moita memoria.

-Hai xente que lle ven de seu, que é moito millor que adeprenderen. Disque adeprende moito cando os desterraron.

-Non sei qué tiña que adeprender en Ponferrada...

-Rematará na cadea, á par dos homes.

-Non sei quen as mete nistas barafustadas que non son pra nós as mulleres...

-Que Deus o faga millor.

A Praza dos Coiros estaba a crebar de xentío naquíl fusco e lusco abafado do día do Carme. Corrérase que non diran permiso as autoridades e que ían mandar a xendarmería; sempre que había un mitin corríase o mesmo pro a xente de traballo ía igoal; e dende facía pouco, tamén coas mulleres e os fillos, que xa se notaba ben que ían perdendo o medo.

A filla da Severa e do Aser, estaba xunto cos homes, tranquía e fermosa, no balcón do local novo do Centro de Sociedades Obreras. Xa falara o Pampín, polo gremio dos carpinteiros de obra da provincia. Era da Serra de Queixa. Nunca adeprendera ben a soparación das falas e metía moitos castrapos, polo cuio coñeábanse dil; aínda que agora xa o respetaban máis, non porque falase millor sinón desque lle rebanaran a orella dun sablazo, e de ter pasado nove meses na cadea, que ninguén lle quixera logo dar traballo cando saíu (máis dun ano sin choio, tres fillos pequenos), até que volveron ao poder os liberais.

Casi sempre chegaba un intre, como arestora, en que decía: «Podédevos rir canto vos pete, que las risas non chantan ni tronzan la carne del coerpo ni dejan amósegas como salva seia la parte» (colleu e repinicou o que lle quedaba da orella, e a xente parou de rir; e ouviuse un berro ispido e rexo nos altos dun pallabarro, pola banda da rúa da Pena Vixía: «¡Vivan os homes valentes!»).

E xa falara tamén o Paulino, polo gremio dos ebanistas, que falaba moi ben, fora seminarista, con verbas escollidas...

-Xa dixeches vinte veces «reivindicaciones» sabes outra, Paulino...!; pro que non daba rematado nunca até que a xente se lle viraba de costas e púñase a falar das súas angueiras...

-Vai facer uso da palabra, pola Juventud Socialista, a compañeira Evanxelina da Severa. E a ver si nos deixamos de pándigas e calamos... E moito ollo cos estripacontos provocadores que andan entre vós, que xa os temos ben marcados.

(...)

- Xuntámonos eiquí, compañeiros, amigos e veciños, pra considerarmos o caso dos compañeiros labregos de Cea e de Ursaria. Xa sabedes o que pasou o domingo e temos que adiantarnos ao que terá que pasar. Cando a clerigalla e as autoridades se axuntan e poñen de acordo, non será pra favorecer ao pobo... Pois que sepan uns e outros que os labregos de Cea e de Ursaria, non están sós; que o proletariado e as verdadeiras crases ilustradas da cidade están con iles e fan con iles causa común pra que o despoxo non se leve a termo e se respete a vontade dos veciños, pra o caso dos feligreses. Teñen dereito a defender o que é seu, e terán a nosa axuda...

- Por min que lle dean o baldaquino ao ilustrísimo señor bispo e que o meta no..., que ninguén sabe o qué é un baldaquino nin falla que nos fai.

- É unha parte dun altar de mérito, cabalo grande...! - Abaixo a inorancia e o fanatismo!

- Abaixo!

- Eu dígovos que teñen dereito a defender o que é seu e terán a nosa axuda.

- Catro táboas vellas...

- Quéreno vender ao estranxeiro como pasou co cadro dos frades de Lemos...

- Que cale o Charomba!

- Vai dormir a rolla, Charomba...

- Orde compañeiros, orde; deixádeme falar compañeiros... Non é iso o que se está a discutir. Falamos do dereito que ten o pobo ao seu, tanto que se trate dun altar, dunha roza comunal, dun camiño ou de dar o voto a quen conveña. Isto é o que está en custión: que non chegue calisquera con poder e arrapañe co que lle dea a gaña sin autorización nin dereito... Non son catro táboas, como di o compañeiro Charomba...

- Chámome Adolfo.

-...como di o compañeiro Adolfo Rego Dopazo. Non son catro táboas, senón unha obra de arte...

- E con que se come?

- ...que non é o crime máis lene da burguesía opresora iste de que aínda non podemos explicarlle ao pobo o que é unha obra de arte, porque denantes temos que lle adeprender os seus dereitos a comer, a se vestir, a se istruír, a non ter que mandar os fillos, si a man ven descalzos e famentos, ao traballo malpago, na mesma idade en que os fillos da burguesía van, ben cebados, ás escolas dos frades.

- Benia a nai que che diu o ser, miña reina, - berrou Espranza a Taborena dende o seu carrexón de eivada afundido na moitedume. Erguédeme e deixaime ver isa prenda que Deus nos manda!

(...)

Eduardo Blanco Amor: *Xente ao lonxe* (1972)

13.

ELADIA

Un día fun á feira coa tía Carme. Sempre me gostou ir á feira, aunque tivese que levar un quino pola trenla ou apandar coa cesta de pexegos que me poñían derriba. Pola noite chegaba canso pero ledto, porque xantabamos con pulpo, e no romate mercábamnos

algunha chilindrada. Esa vez miña tía levoume pra que cangase á volta cun feixe de repolos. E máis me valera non ter ido. Cando atravesei a praza do barro, vin a Eladia. Estaba escollendo unhas cuncas de talaveira. Eladia! Se na miña casa souberan ... Xa daquela tiven ganas de fuxir. Irme unha noite e voltar cando fose mozo. Cando poidese falar a eito con todos. Co tempo funme esquecendo daquelo hastra que, coma quen esnica unha frida, bateron de novo os meus ollos en Eladia. Faltoume pouco pra berrar. Marcheime a escape por entre uns carros, pra que ela non me Vise.

Algúns veciños tíñanme preguntado por qué deixara de ir á escola.

-Tanto como che gostaba ler.

-Tan boa memoria que tiñas.

-Xa deprendín todo. Non hai máis pra onde ir -decíalles eu en xolda pra que calasen.

Hai cousas que non entendo. Talvez teña que medrar pra entendelas. Cousas que van aparecendo en min, que vou sentindo asegún pasa o tempo. Non sei por qué pero dáme vergoña falar delas na casa.

Lémbrome do día que cheguei por primeira vez á escola. Levoume miña nai pola mao. Don Alfonso, o mestre, apuntou nun papel o meu nome, fíxome varias preguntas e sentoume nun banco con outros dous rapaces.

Eu sabía algunhas cousas. Conocía a folla dos Cristos e sumaba. Esas pequenas ventaxas gustáronlle a don Alfonso, quen me puxo a estudar deseguida. Non tardei en pasarlle diante a todos.

A escola está no pazo da señora Isaura; unha velliña que vive en Madrí e ten caseríos. Éntrase por un portal que cai en anacos. Hai un curro con prantas de chuchamel e dúas nogueiras moi grandes. As escaleiras do patín son de pedra, con carrixa nas xuntas, pola chuvia. É grande a escola, pero está cuase sempre valdeira. Van poucos rapaces. Ás veces non vai ningún. “Con que adeprendan a poñer o seu nome, pra fozar na terra abóndalles”, di a xente.

Don Alfonso era ruín. Espricaba pouco e *soscaba* arreo. Que maneira de mallar e turrarnos das orellas! A madriña di que “a letra con sangue entra”, ou sexa que dá por ben feito o noso amolecemento a xostregadas.

Moitos rapaces lataban; non ían á escola porque tiñan medo. E porque non entendían o falar de don Alfonso. Disque viñera da Andalucía. A min tamén me custaba entendelo. Bulía moito e botaba as palabras polo atallo. Pra máis, era roufeño. El tampouco entendía a nosa fala. Por eso se erguía das cuñas, alporizado, e berraba coma si tivese o boubín.

O Xudío, que non llas cala a ninguén, apañou un día a don Alfonso e díxolle de cantas hai.

-¿Vostede pensa que os rapaces son cuxos? ¿Coida que está ben andar a vergallazos co eles? Vaia sabendo, meu señor, que tales asaños acabaránselle axiña. Virán, de vez, as cousas a onde teñen que vir. Se non entende váiase pra o seu país. Nós non imos trocar de lingoa. E outra cousa: acabe de unha vez de meterlles na cabeza reis e pelexas que non lle sirven pra nada. Ademais, déixese de ensinarlles rezos e catecismos. A doutrina que a adeprendan na casa, se os pais queren. A escola é pra o que é.

Depois dese responso falou o Xudío con algúns veciños, e anque lle tiñan tirria déronlle todos a razón. Firmaron xuntos un papel que non sei a onde mandaron, pedindo que levasen da aldea a don Alfonso. E denantes de que pasara un mes xa se fora. Á volta de pouco, chegou Eladia.

14.

*

Cómpre afacerse a esto. Un non veu dar tan lonxe co mentes de seguir sendo calquera, un calquera con algo máis de pan na artesa. Non. Pra outro tanto, fora mellor comenencia seguir na aldeia. Aquí temos de furar por onde se tercié e xuntar cartos dalgunha maneira, sin andar con moito miramento.

*

Don Ramón Leboreiro García casou cando era probe; cando ocupaba unha peza de táboas no cumio dun eirado de Barracas e traballaba nos tranvías. Casou con Amparo, nese tempo criada dunhos paisanos que tiñan un taller de paraugas. Ela endexamais puido, entender polo dereito o aduaneiro trafegar do seu home, pero axudáballe no que podía. E cando a riqueza foi medrando, viñeron os luxos: automobile, casa boa e ateigada de chirimbolos do trinque, tempadas en Mar del Plata. Foise trocando na fachendosa señora de Leboreiro. Deprendeu a xogar á canasta e arma rolda algunhas tardes cun fato de novas ricas, coma ela, ás que por seren tal non lles dan cabemento nas xuntanzas e festas da "alta sociedade" porteña. Certo é que, cando menos, nas follas dos xornaes e de certas revistas dáse noticia dos cumpreanos e doutros aconteceres semellantes; é custión de pagar, a tanto por centímetro cadrado.

A señora Amparo Bouzas de Leboreiro e as súas amigas, andan no certo cando matinan que os orixes das aristócratas de verdade non son máis limpos que os delas, xa veñan de ovellas, campos de trigo, vacas leiteiras ou camiós. Pero tamén se decatan de que é un lerio de anos, de tradición. Os netos serán outra cousa, e canto máis adiante, máis revireque, máis asentamento e prestixio no país, sobor de todo se xurde algún descendente político, ou xefe militar ou bispo. Co tempo e con algún conxeito destes, o diñeiro, por moi lixado que estea, purifícase, coma quen dis, e dálle sona pra sempre a un apelido. Tal cavilan as xogadoras de canasta, anque eso do apelido é outra cousa da que doña Amparo non dá chíó pero ten un me roe que ás veces quítalle acougo. Non é o mesmo chamarse Azcuénaga ou Braun Menéndez, poñamos por caso, ca Leboreiro. Un día falou deso co seu home. E don Ramón botou unha risada. A el non lle importa o prestixio social dos descendentes. Somentes matina nos seus choios, na súa fachenda de por vida. E sinte unha ledicia moi fonda, no tocante ó apelido, cando olla pró lumioso "Leboreiro S. A." no cumio do seu establecemento de Constitución.

*

- ... e dende esa adícome a vender seguros de vida.

-Disque é bo choio, pero eu son mal candidato. Daquí a tres meses vou cobrar - se non morro denantes- o meu vello seguro. E non penso entrar, en máis ningún. Acabouse.

*

Meus:

Esa carta vosa vouna gardar sempre. A xente aí fala galego pero non o escriben, salvo algúns. Tal nos afixeron nesas escolas, onde nos tollen o maxín. Recuamos en vez de ir pra diante. Fannos ver que o noso idioma de sempre é samente pra falar no agro, cos zocos cheos de lama. E os señoritos rinse de nós. E rinse os iñorantes que andan a fuxir da súa propia fala pra emparellarse cos de enriba. Destas cousas facemos comentarios na Sociedade dos Mozos. Hai algús que saben moito i esfórzanse pra que deprendamos os que aínda imos polo catón, coma quen dis.

Amostrei a vosa carta na Sociedade. Felicítáronme, pasou dunha mao noutra e foi acordado que todos deben escribirse en galego coa súa xente. E pois que desto falo: decides que non sabedes regras, xeitos de ortografía e outras miudezas. Eso é o de menos. Estou ben certo de que en castelán non escribides mellor. Tampouco eu.

Quen ía decirmo! Vin dar con Galicia ben lonxe. Adeprendo do meu país o que ninguén me ensinou cando vivía nel. Hei de mandarvos algús libros de moito valer, que falan destas cousas nas que eu ando. Quero que meu irmao lle meta dente. Si, Andresiño, que ti os leas de vagar. Cumpriches quince anos, romataches a escola e nada che dixeron nela do que tes darredor. Seino por min.

Facede sempre coma esta vez. Quero que todas as cartas vosas veñan en gallego.

Xosé Neira Vilas: *Remuíño de sombras* (1973)

15

OVELLAS

Era un fato de ovellas homildosas. Pacían arreo sin facer mal a ninguén. Triscaban caladiñas. Non se metían con nada. Cando moito, raspiñábanse entre si algunha petada de herba mol. Madías cativas que pode ter calquera. E namais.

Daba xenio velas. Todas xuntas, somisas, sin arredarse unhas das outras. Era coma se estivesen engarradas cunha corda en vez de andar ceibas. O pecoreiro que as atendía sentíase ledos, satisfeito coa conduta do rebaño. Percuraba mandar nelas sin xostra nin berros. Dese xeito podería arrecadalas sin barullo, pra onde a el lle conviñese. Sabía facer o seu traballo polas boas, sorrindo. Así e todo, levaba de cote un rebolo gardado, por se algunha tentaba revirarse.

Certa xente de fóra metíase ás veces polo carreiro do monte pra contemplar o fato das ovelliñas pacendo. Retratábanas, falaban da súa maneira de camiñar e do valemto da lan. As ovellas non facían caso daqueles forasteiros. Seguían a pacer coma se estivesen soias. Sabían de certo que lles non levaban arranxo algún pra mellorar a mantenza.

Rapábanas todos os anos. Elas deixábanse rapar. Era o Costume. Naceran pra eso. Deixaban que as espisen, coma quen dis, pra que os seus amos poidesen acocharse no inverno. Estaban afeitadas de vello. Non tentaron endexamais arrepoñerse. Todo estaba moi encerellado. Cavilaban que sería mal choio perder os poucos toxos e queiroas que rillaban cada día.

O pecoreiro era moi raposo. Non deixaba que nada se achegase ás ovellas. E moito menos co mentes de levalas pra outra camposa. El era o guía delas; o que as gobernaba sempre. Ninguén máis podía facelo. Atallaba a calquera que tentase aprousimarse ó rebaño. E se elas se tiñan decatado, decíalles que era un enemigo encoberto.

Valíase de moitas estrucias pra meterlles medo. Unha delas era a do lobo. Daquel monstro coa andorga disposta a papar sete ovellas nunha asentada.

Aproveitábase de que elas endexamais o viran, pra describirllo. Decía que era mellor esmendrellarse por unha quenlla abaixo ca bater cun animal así, ruín e fero coma ningún outro.

Unha tardiña xuntounas e díxolles que o lobo andaba perto. Un lobo grande e famento, que lle tiña botado o ollo ó rebaño. O vento nordés facíao achegarse. Era un día perigoso, como terían de seguilo sendo os demais días no endiante. Sacou do peto un dente e unha manda de pelo dun lobo antigo. As ovellas sentiron grimo. Viraron o pescozo botando unha ollada darredor. Anoitecía. Pareceulles que ruxía algo entre os carballizos, e coidaron ver un lobo en cada fento seco que arrondeaba.

Aquela noite non durmiron. Agarimáronse entre elas. Tremaban coma vimbios. A imaxe do lobo rebulíalles nos ollos. Agardábano a cada instante. Sabían que chegaría. O nordés non paraba. Por alá enriba avantaban uns nubeiros moi grandes que acochaban a lúa. A noite era longa. Escura. Coma se non quixese voltar a saír o sol. Longa e medoñenta.

Neso, algo comenzou a moverse de certo tras dunhas carqueixas. O lobo! Unha sombra foise achegando ás ovellas. Elas víanse xa esganadas e comestas por aquel monstro. E sin que se tivesen posto dacordo resolveron, de súpeto, arrepoñerse. Fóronse enriba del todas a un tempo. Coma se lles tivese nado unha nova forza. Guindárono na primeira zoupada. Pero non se detiveron. Seguiron atacándoo hastra deixalo sin folgo, morto. A solpresa foi cando se decataron de que non era tal lobo, senón o propio pecoreiro que as coidaba, envolto nunha pelexa.

Non tardou en amanecer. O sol foi limpando a noite. E os medos.

Xosé Neira Vilas: *A muller de ferro* (1969)

Obradoiro

1.- Investiga sobre a biografía de Manuel Ponte. Fíxate no significado das prosopopeas do poema, que razón de ser teñen?

2.- Hai unha clara influencia de Lorca na estética do poema. Cal pode ser a razón desta homenaxe? Cal é a historia en que está baseada este poema?

3.- Reflexiona sobre as circunstancias en que foi escrito este poema e a relevancia que teñen o título e a data sinalada.

4.- Este poema titúlase “Cantiga aos emigrantes”, ten catro partes, e esta é a cuarta. Que aspecto concreto da emigración destaca o autor? Comenta os aspectos formais do poema, utiliza recursos formais complexos? Pódese considerar poesía social?

5.- O poema refírese á represión que padeceu o pobo en 1936, data sinalada no poema, nos primeiros días da guerra civil. Que sectores sociais foron os máis castigados? Sinala no poema as alusións directas aos represaliados. Explica o significado de “eran soio ceibes a mar e os paxaros”.

6.- Unha das numerosas iniciativas que promoveu Luís Seoane foi a creación de emisións radiofónicas desde a revista Galicia Emigrante. Investiga sobre outras iniciativas que se levaban a cabo na emigración e o exilio americano polas sociedades de emigrantes.

7.- Que lembranzas ten o poeta e desexa recuperar “mais una vez”? Cal é o tema principal da composición.

8.- Cal é a filosofía do poeta?

9.- O autor neste fragmento da súa novela autobiográfica relata o funcionamento da xustiza na posguerra. Na parte final do texto describe a relación cos outros presos, e extrae as súas preocupacións e comentarios. Infórmate sobre a ideoloxía destas persoas, e das causas dos seus xulgamentos.

10.- Cal é a temática deste poema? Encontras coincidencias coa poesía de Manuel Antonio? Explica a estrutura do poema.

11.- Cal é o libro que está lendo Martiño? Por que razón está tan empeñado en facer a súa lectura? Hai humor? En que época se ambienta a historia?

12.- Cal é o procedemento narrativo empregado para contar a historia? Quen é o narrador? Que outros personaxes interveñen? Cales son os nomes ou alcumes que empregan os personaxes?

13.- Nesta novela, Blanco Amor sitúanos en Auria nun mitin socialista realizado para organizar unha folga xeral en apoio aos labregos de Ursaria, a comezos do século XX. Que papel xoga Evaxelina neste mitin? Como reaccionan as outras mulleres?

Investiga sobre os acontecementos de Oseira en 1909 e ponos en relación co tratamento literario que lles dá Blanco Amor.

14.- Que tipo de ensino representaba a escola de don Alfonso fronte á de Eladía, son dous modelos opostos? Que papel xoga o Xudío na historia, cres que son acertados os seus razoamentos? Repara no espazo e no tempo en que transcorre a historia.

15.- Sinala o tema de cada un destes catro fragmentos. Que teñen en común? Comenta a montaxe dos distintos planos ou secuencias que representa cada fragmento. Ten algunha lóxica esta disposición, ou podemos afirmar que se fai sen obedecer a ningún patrón?

16.- Este conto está cargado de simbolismo. Que símbolos utiliza o autor? Con que se corresponden na realidade? É unha fábula? Hai algunha lección nesta historia? Coñeces algún feito real que se semelle a este conto?